cover

DIEM NATALEM

REGIS POTENTISSIMI ET CLEMENTISSIMI

FRIDERICI GVILELMI III.

DIE III. AVG. HORA XII. MED.

ORATIONE ET RENVNTIATIONE VICTORVM IN CERTAMINIBVS LITTERARIIS SOLENNI CELEBRANDVM

MANDATO

Breslau - Universität

VNIVERSITATIS LITTERARVM VRATISLAVIENSIS

INDICIT

Carl Ernst Christoph

C. E. CH. SCHNEIDER

PHIL. D. ET P. P. O.

PRAEMISSA EST NOVA COMMENTARII DE BELLO HISPANIENSI RECENSIO.

Caius Julius Caesar

VRATISLAVIAE MDCCCXXXVII.

Quibus auxiliis instructi et qua ratione usi Commentario de bello Hispaniensi genuinam quantum fieri posset formam reddere conati simus, ex specimine ante hos decem annos eadem, quae nunc datur, scribendi occasione edito cognoscere licet. Auxiliorum interim accessio facta est eo, quod per Middeldorpfium, collegam doctissimum et humanissimum, a Madvigio, clarissimo Havniensium in Dania professore, exemplar illud Fabricianum, de quo in praefatione speciminis prioris dixeramus, utendum accepimus ex eoque codicum Petaviani et Buslidiani lectiones multas ab Oudendorpio neglectas eruimus, quae etsi novae lucis ad illustrandos locos obscuros vix aliquid attulerunt, iudicium tamen de illis libris et de adnotationis Oudendorpianae indole omnino confirmaverunt. Praeterea editionis Pauli Manutii Venetae anni 1559 iterum copiam nacti de vulgatae scripturae auctoritate multis in rebus adhuc ignoratae certiores facti sumus. Rationem autem, quam antea sequebamur, ut codicum interpolatorum, Petaviani et Norvicensis, lectiones speciosas postponeremus eis, quae aut consensu Leidensis prioris vel Vindobonensis primi eisque similium et Dresdensis prioris vel Vindobonensis secundi vel octavi, aut in illorum generum discrepantia vel accessione tertii quartique generis vel veritatis notis eiusmodi, quae simul erroris et deprava-

tionis causas ostenderent, commendari viderentur, licet per se durae essent et asperae et obscurae, hanc igitur rationem deserendi causa non est visa. Pleraque enim, quae priores ut corrupta notaverunt, vel codicum integra servata scriptura explicationem admittere, vel leni mutatione facta ad sanitatem revocari posse videbantur. Ne quis tamen fundamenta ignoraret recensionis nostrae, lectionum earum, quas Oudendorpianis in margine significatis praetulimus, auctoritatem, de qua ex eiusdem adnotatione colligi nihil posset, hoc loco subiiciendam statuimus.

Itaque cap. 1 ***his*** praebuerunt codices Dresd. AB. Vind. ABFH. Gualter. ed. Mediol. et pleraeque ante Paul. Manutium, qui h. l. et multis aliis ***iis*** pro ***his*** exhibuit.

Cap. 2 ***Caesar*** Dr. A. Vind. BC. ed. Flor. In Vind. A. praenomen ***C.*** altera scriptione additum est. Ib. ***consul*** Vind. B. Ib. ***conficiendi*** Vind. C. ed. Beroald.

Cap. 3 ***cohortis*** Vind. H et a m. pr. A. Ib. ***Paciaecum*** Vind. A. (***Paciae cum***) Ib. ***his*** Petav. Dr. AB. Vind. ABFH. Hamburg. ed. Ven. c (1490) d (1494) f. (1511.)

Cap. 5 ***morti mortem*** Pet. Dr. B. Vratisl. Goth. Vind. AEFH. Ven. f. (***mortibus mortes*** est in Gualt. Vind. D. Buslid. edd. ante Ven. f. et in Stephaniana.)

Cap. 6 ***ab Vlla*** scripsimus ex coniectura Ciacconii. In Dr. B. ***a villa*** legitur.

Cap. 11 ***ex his*** dederunt Dr. B et a m. s. A. Vind. ABFH. Pet. Ven. cdf. Steph.

Cap. 12 ***facultas est data*** Dr. AB. Vrat. Goth. Vind. A. Ven. f. Steph. (***fac. data*** Vind. F.) Ib. ***nostra castra*** Dr. AB. Vrat. Goth. Vind. A. Hamb. Ven. f.

Cap. 16 *culcatas* praeter codicem Thuani Dr. A a m. pr. Vind. BH. ed. princ. Ven. f. (*cultatas* Vind. A. cum aliis apud Oud.) Ib. *a nostris* Dr. AB. Vrat. Goth. Vind. BCDH. Steph. (*ad nostris* Vind. A.)

Cap. 17 *C. Antonio* Dr. A. Vind. B.

Cap. 18 *deligato* cum Goduino scribendum putavimus pro *deligno* seu *de ligno*, quod in codicibus est. (Vind. H. *Diligno* exhibet.)

Cap. 22 *ab his* dederunt Dr. AB. Vind. ABCFH. Hamb. Pet. Ven. cdf. Ib. *ab iis* Gualt., in quo *is* scriptum est.

Cap. 23 *cupidius dum* Pet. Dr. AB. Vrat. Goth. Vind. ABDFH. Hamb. edd. ante Aldum.

Cap. 25 *progressus* Dr. A a m pr. Vind. BH. ed. Ald. 1575. (*congressus* Vind. A. *est progressus* Dr. B et a m. s. A. Vrat. Goth. Vind. EF. Hamb.) Ib. *Antisti* Vind. AC. Hamb. Ib. verba [*scutorumque — quorum*] post *Antisti* collocanda videntur, deleto *quorum*. Ib. *concursum* praebuit Vind. F.

Cap. 26 *CC.* Gualt. et edd. ante Ald. (*XC.* Vind. D. *CCCI.* Vind. BH. *Ↄ-CCC.* Vind. A.) Ib. *nuntiaverunt* Dr. AB. Vrat. Goth. Vind. ACEH. Hamb. (Pet.) cum edd. ante Oud.

Cap. 27 *Soricariam* scribendum coniecit Clarkius; et in Bongars. *Soricanam* legitur.

Cap. 28 *Bursavonensium* praebuit Vind. F.

Cap. 30 *milia* Vind. ACFH. Bong. Steph. (*mil'* Pet.)

Cap. 31 *se* Vind. B. Ib. *possunt* Vind. A. Ib. *gemitu* idem.

Cap. 32 *habuit pecuniae secum* Dr. A.

Cap. 33 *eo cum ventum esset* Dr. A. Vind. H. Ib. *coenare* Dr. B. Vind. ABH. Hamb. Gualt. edd. ante Ald. (*coenae* Vind. C. Bong.)

Cap. 38 *ad turrem* Dr. A a m. pr. Vind. ABCH. Bong. ed. Vascos. Steph.

Cap. 40 *praesidium* Vind. A.

Cap. 41 *hostes* praeter Dorv. Dr. A. Goth. Vrat. Vind. F. Ib. *circumsepsit* Vind. F. Ib. *decernunt* idem. Ib. *eruptionem* Vind. D.

Cap. 42 *ad Hispalim cum Gadibus* Dr. A. (*ab H. c. G.* Vind. A. *ad Hysp. c. grad.* Hamb.) Ib. *civiumque* Dr. AB. Vrat. Goth. Vind. A. Hamb. Ven. f. Steph. Ib. *Cassium* a P. Manutio editum tenuimus, quamquam codices nostri quoque omnes *captum* exhibent.

COMMENTARIVS

DE

BELLO HISPANIENSI

PHARNACE superato, Africa recepta, qui ex his [1] proeliis cum ado- 1
lescente Cn. Pompeio profugissent, cum et ulterioris Hispaniae potitus esset, dum Caesar muneribus dandis in Italia detinetur, quo facilius praesidia contra pararet [2] Pompeius, in fidem uniuscuiusque civitatis confugere coepit. Ita partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu provinciam vastare. Quibus in rebus nonnullae civitates sua sponte auxilia mittebant, item nonnullae portas contra claudebant [3]; ex quibus si qua oppida vi ceperat, cum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pompeio meritus civis esset, propter pecuniae magnitudinem aliqua ei inferebatur causa, ut eo de medio sublato ex eius pecunia latronum largitio fieret. Ita paucis commodis hoste hortato maiores augebantur copiae. Hoc [4] crebris nuntiis in Italiam missis civitates contrariae Pompeio auxilia sibi depostulabant. Cae- 2
sar [5], dictator tertio, designatus consul [6] quarto, multis item [7] ante confectis, cum celeri festinatione bellum conficiendi [8] in Hispaniam cum [9] venisset, legatique [10] Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discessissent [11], Caesari obviam venissent [12], a quibus nuntiabatur nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse, quod nec opinantibus

1) iis 2) compararet 3) cludebant 4) ob hoc 5) C. Caesar 6) consul om. 7) itineribus 8) ad bellum conficiendum 9) cum om. 10) legati 11) discesserant 12) veniunt

adversariis eius provinciae potitus esset, simulque quod tabellarii a [1] Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui [2] certiorem Cn. Pompeium de Caesaris adventu facerent. Multa praeterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui praefecerat, Q. Pedium et Q. Fabium Maximum de suo adventu facit certiores, utque sibi equitatus, qui ex provincia fuisset, praesidio esset; ad [3] quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquavit
3 neque, ut ipse voluit, equitatum sibi praesidio habuit. Erat idem temporis Sextus Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubam tenebat, quod eius provinciae caput esse existimabatur; ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vllam [4] oppidum oppugnabat et fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido cognito Caesaris adventu legati clam praesidia Cn. Pompeii Caesarem cum adissent, petere coeperunt, uti sibi primo quoque tempore subsidium mitteret Caesar: eam [5] civitatem omni tempore optime de populo Romano meritam esse. Celeriter [6] sex cohortis [7] secunda vigilia iubet proficisci, pari [8] equites numero, quibus praefecit hominem eius provinciae notum et non parum scientem, L. Iunium Paciaecum [9]. Qui cum ad Cn. Pompeii praesidia venisset, incidit idem temporis, ut tempestate adversa vehementique vento afflictaretur; quem vis tempestatis ita obscurabat, ut vix proximum agnoscere posset. Cuius incommodum summam utilitatem ipsis praebebat. Ita cum ad eum [10] venerunt, iubet binos equites conscendere [11], et recta per adversariorum praesidia ad oppidum contendunt [12]; mediisque eorum praesidiis cum essent, unus [13] ex nostris respondit, ut sileat verbum facere, nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum capiant. Et partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam praestare, partim illo responso deterrebantur. Cum ad portam appropinquassent, signo dato ab oppidanis sunt recepti, et pedites, equites [14] clamore facto, dispositis partim ibi, qui remanserunt [15],

[1] simulque captos tabellarios, qui a [2] quo [3] ut, quem sibi equitatum ex provincia fecissent, praesidio mitterent: ad [4] Uliam [5] mitteret. Caesar eam [6] esse sciens, celeriter [7] cohortes [8] parique [9] Paciecum [10] eum locum [11] incedere [12] contendere [13] quum quaereretur, qui essent; unus [14] equitesque [15] ibi partim, qui remansere

eruptionem in adversariorum castra fecerunt. Sic illo facto, cum [1]
inscientibus accidisset, existimabant prope magna [2] pars hominum,
qui in his [3] castris fuissent, se prope captos esse. Hoc misso ad 4
Vllam [4] praesidio Caesar, ut Pompeium ab ea oppugnatione dedu-
ceret, ad Cordubam contendit; ex quo itinere loricatos viros fortes
cum equitatu ante praemisit; qui simul in conspectum oppidi se de-
derunt, in equis recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam po-
terat animum adverti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna
multitudo ad equitatum concidendum cum exissent, loricati, ut su-
pra scripsimus, ex equis descenderunt et magnum proelium fecerunt,
sic uti ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se recipe-
rent. Hoc timore adductus Sextus Pompeius litteras fratri misit, ut
celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Caesar Cordubam caperet,
quam ipse illo venisset. Itaque [5] Cn. Pompeius Vlla [6] prope capta
litteris fratris excitus cum copiis ad Cordubam iter facere coepit.
Caesar, cum ad flumen Baetim venisset neque propter altitudinem 5
fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit: ita insuper
ponte facto copias ad castra tripartito transduxit. Tenebat adversum [7]
oppidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc
cum Pompeius cum suis copiis venisset, ex adverso pari ratione ca-
stra ponit. Caesar, ut eum ab oppido commeatuque excluderet, bra-
chium ad pontem ducere coepit. Pari idem conditione Pompeius.
Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet; ex
qua contentione quotidiana minuta proelia fiebant, ut modo hi, non-
nunquam [8] illi superiores discederent. Quae res cum ad maiorem
contentionem venisset, ab utrisque comminus pugna iniqua [9], dum
cupidius locum student tenere, propter pontem coagulabant, flumi-
nis [10] ripas appropinquantes coangustati praecipitabantur. Hic alter-
nis non solum morti mortem [11] exaggerabant, sed tumulos tumulis
exaequabant. Ita diebus compluribus cupiebat Caesar, si qua con-
ditione posset, adversarios in aequum locum deducere et primo quo-
que tempore de bello decernere. Id cum animadverteret adversarios 6

[1] Sic illud quum [2] existimabat magna [3] iis [4] Uliam [5] Ita [6] Ulia [7] Te-
nebant adversus [8] modo [9] inita [10] pontem coangustabantur; et fluminis [11] Hic
alteri alteris non solum mortem morti

minime velle, quos quoniam ab Vlla retraxerat [1], ut in aequum deduceret, copiis flumine traductis [2] noctu iubet ignes fieri magnos. Ita firmissimum eius praesidium Ateguam proficiscitur. Id cum Pompeius ex perfugis rescisset, qua die facultatem * * et per [3] viarum angustias carra complura multosque lanistas retraxit et ad Cordubam se recepit. Caesar munitionibus Ateguam oppugnare et brachia circumducere coepit. Cui de Pompeio [4] cum nuntius esset allatus, eo die proficiscitur. Cuius in adventum praesidii causa Caesar complura castella occupavit, partim ubi equitatus, partim ubi pedestris copia in statione in [5] excubitu castris praesidio esse possent. Hic in adventu Pompeii incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima. Ita illa [6] obscuratione cum aliquot cohortibus et equitum turmis circumcludunt Caesaris equites et concidunt sic, ut vix in ea
7 caede pauci effugerent. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius et trans flumen Salsum per convalles castra inter duo oppida Ateguam et Vcubim in monte constituit. Caesar in munitionibus ceterisque, quae ad oppidum [7] opus fuerunt, aggerem vineasque agere instituit. Haec loca sunt montuosa et natura edita ad rem militarem; quae planitie dividuntur, Salso flumine, proxime tamen Ateguam, ut flumen sit [8] circiter passuum duo milia. Ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu utrorumque oppidorum neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas et signa habuit XIII. legionum; sed ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duae fuerunt vernaculae, quae a Trebonio transfugerant; una facta ex coloniis, quae fuerunt in his regionibus; quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquae ex fugitivis auxiliares consistebant; nam de levi armatura et equitatu longe
8 et virtute et numero nostri erant superiores. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompeius, quod loca sunt edita et ad castrorum munitiones non parum idonea; nam fere totius ulterioris Hispaniae regio propter terrae fecunditatem inopem difficilemque habet oppugnationem et non minus copiosam aquationem. Hic etiam propter

[1] quos ideo a via retraxerat [2] flumen transductis [3] rescisset, ea die per [4] coepit: cuius rei Pompeio [5] et in [6] itaque in illa [7] oppidum obpugnandum [8] ut ad flumen sint

barbarorum crebras excursiones omnia loca, quae sunt ab oppidis
remota, turribus et munitionibus retinentur (sicut [1] in Africa rudere,
non tegulis, teguntur) simulque in his habent speculas et propter
altitudinem longe lateque prospiciunt. Item oppidorum magna pars
eius provinciae montibus fere munita et natura excellentibus locis est
constituta, ut simul aditus ascensusque habeat difficiles. Ita ab oppu-
gnationibus natura loci distinentur, ut civitates Hispaniae non facile
ab hoste capiantur. Id quod in hoc contigit bello. Nam cum [2] in-
ter Ateguam et Vcubim, quae oppida supra sunt scripta, Pompeius
habuit castra constituta in conspectu duorum oppidorum, ab suis ca-
stris circiter milia passuum IIII. grumus est excellens natura, qui
appellatur castra Postumiana: ibi praesidii causa castellum Caesar ha-
buit constitutum. Quod [3] Pompeius, quod [4] eodem iugo tegebatur 9
loci natura et [5] remotum erat a castris Caesaris, animadvertebat loci
difficultatem et, quia [6] flumine Salso intercludebatur, non esse com-
missurum Caesarem, ut in tanta loci difficultate ad subsidium com-
mittendum [7] se mitteret, ita [8] fretus opinione tertia vigilia profectus
castellum oppugnare coepit, ut laborantibus succurreret. Nostri, cum
appropinquassent, clamore repentino telorumque multitudine iactus
facere coeperunt, uti magnam partem hominum vulneribus afficе-
rent. Quo peracto, cum ex castello repugnare coepissent maioribus-
que [9] castris Caesari nuntius esset allatus, cum III. legionibus est
profectus; et cum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt
interfecti, complures capti, in quibus duo ** multi praeterea armis
exuti fugerunt, quorum scuta sunt relata LXXX. Insequenti luce 10
Arguetius ex Italia cum equitatu venit: is signa Saguntinorum retu-
lit V., quae ab oppidanis cepit. Suo loco praeteritus est, quod equi-
tes ex Italia cum Asprenate ad Caesarem venissent. Ea nocte Pom-
peius castra sua incendit et ad Cordubam versus iter facere coepit.
Rex nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cu-
pidius agmen adversariorum insequitur, a vernaculis legionariis exce-
ptus est et interfectus. Postero die equites nostri longius ad Cordu- 11
bam versus prosecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex

[1] et, sicut [2] ubi [3] Quod om. [4] qui [5] et, quod [6] quod [7] submittendum
[8] mitteret. Ista [9] et maioribus

oppido portabant. Ex his [1] capti L. cum iumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius, tribunus militum qui fuisset Pompeii, ad nos transfugit; et noctis tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum est, ignemque multum miserunt, sicut [2] omne genus [3] ignis per iactus solitus est mitti. Hoc [4] praeterito tempore C. Fundanius, eques Romanus, ex castris adversariorum ad nos transfugit.
12 Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris II., qui dixerunt se servos esse. Cum venirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio et Pedio fuerant et a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla facultas est data [5], et a militibus nostris interfecti sunt. Idem temporis capti tabellarii, qui a Corduba ad Pompeium missi erant perperamque ad nostra castra [6] pervenerant [7]: praecisis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine vigilia secunda ex oppido ignem multum telorumque multitudinem iactando bene magnum tempus consumpserunt compluresque vulneribus affecerunt. Praeterito noctis tempore eruptionem ad [8] legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare coeperunt; quorum vis repressa a nostris, etsi oppidani superiore loco defendebantur. Ii cum eruptionem facere coepissent, tamen virtute militum nostrorum, qui [9] etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi adversarii bene multis vulneribus affecti in
13 oppidum se contulerunt. Postero die Pompeius ex castris suis brachium coepit ad flumen Salsum; et [10] cum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt deiecti, et occisi tres. Eo die Aulus Valgius, senatoris filius, cuius frater in castris Pompeii fuisset, omnibus suis rebus relictis equum conscendit et fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus et interfectus est; idemque temporis glans missa est inscripta: quo die ad oppidum capiendum accederent, se [11] scutum esse positurum. Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum ascendere et oppido [12] potiri posse se sperant, postero die ad murum opus facere coeperunt, et bene magna prioris muri pars deiecta. Quo [13] facto ab oppidanis

[1] iis [2] sic ut [3] genus, quibus [4] mitti, exerceretur. Hoc [5] est data facultas [6] castra nostra [7] pervenerant, [8] in [9] † qui [10] Salsum ducere: et [11] sese [12] oppidum [13] deiecta est *. Quo

ac si suarum partium essent conservati missos facere loricatos, qui [1] praesidii causa praepositi oppido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Caesar: se conditiones dare, non accipere, consuevisse. Illi [2] cum in oppidum revertissent, relato responso clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugnare pro muro toto coeperunt; propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin eruptionem eo die essent facturi. Ita corona circumdata pugnatum est aliquamdiu vehementissime, simulque balista missa a nostris turrem deiecit, qua adversariorum, qui in ea turre fuerant, V. deiecti sunt et puer, qui balistam solitus erat obser-
vare. Eo praeterito tempore Pompeius trans flumen Salsum castel- 14
lum constituit neque a nostris prohibitus falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. Item insequenti die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmae, cum levi armatura, impetu facto loco sunt deiecti [3] et propter paucitatem nostrorum equitum simul cum levi armatura inter turmas adversariorum protriti [4]. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur, et maiore Pompeiani exsultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi coepissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consuessent, ex simili virtute clamore facto aversati sunt proelium
facere. Fere apud exercitus haec est equestris proelii consuetudo: 15
cum eques ad dimicandum dimisso equo cum pedite congreditur, nequaquam par habetur. Id quod in hoc accidit proelio [5]. Cum pedites levi [6] armatura lecti ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus venissent, idque in proelio animadversum esset, complures ex equis descenderunt. Ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre proelium facere coepit, usque eo, ut caedem proxime a vallo fecerint; in quo proelio adversariorum ceciderunt CXXIII. compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti in castra sunt redacti; nostri ceciderunt III., saucii XII. pedites et [7] equites V. Eius diei insequenti tempore pristina consuetudine pro muro pugnari coeptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum ignemque nostris defendentibus iniecissent, nefandum crudelissimumque facinus sunt

[1] quique [2] Qui [3] deiectae [4] protritae [5] certamine [6] ex levi [7] et om.

aggressi in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, iugulare et de muro praecipites mittere coeperunt, sicuti apud barbaros,
16 quod post hominum memoriam nunquam est factum. Huius diei extremo tempore a Pompeianis clam ad [1] nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres aggeremque incenderent et III. vigilia eruptionem facerent. Ita igne telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quae e regione et in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt, copiaeque totae eruptionem fecerunt secumque extulerunt culcatas [2] ad fossas complendas et harpagones ad casas, quae stramenticiae a [3] nostris hibernorum causa aedificatae erant, diruendas et incendendas, praeterea argentum, vestimenta [4], ut, dum nostri in praeda detinerentur, illi caede facta ad praesidia Pompeii se reciperent; nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum, tamen virtute freti repulsos multisque vulneribus affectos oppido represserunt; praedam armaque eorum [5] sunt potiti vivosque aliquos ceperunt, qui postero die sunt interfecti. Eodemque tempore transfuga nuntiavit ex oppido Iunium, qui in cuniculo fuisset, iugulatione oppidanorum facta clamasse, facinus se nefandum et scelus fecisse; nam eos nihil meruisse, quare tali poena afficerentur, qui eos ad aras et focos suos recepissent, eosque hospitium scelere contaminasse; multa praeterea dixisse, qua oratione deterritos amplius iugulationem
17 non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum C. Antonio [6] Lusitano venit et apud Caesarem verba fecit: *Vtinam quidem dii inmortales fecissent, ut tuus potius miles, quam Cn. Pompeii, factus essem et hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate, praestarem. Cuius funestae laudes quoniam* [7] *ad hanc fortunam reciderunt, ut cives Romani indigentes praesidii et propter patriae luctuosam perniciem dedimur* [8] *hostium numero, qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in adversa secundam obtinuimus victoriam, qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiorum ictus telorumque missus*

[1] [ad] [2] calcatas [3] stramentitiae ab [4] et vestimenta [5] praedaque et armis eorum [6] cum Catone [7] *quippe* [8] *dedamur*

*exspectantes victi et deserti a Pompeio, tua virtute superati salutem
a tua clementia deposcimus petimusque, ut, qualem te gentibus
praestitisti, similem in civium deditione praestes. Et qualem,* ait,
gentibus me praestiti, similem in civium deditione praestabo. Re- 18
missis legatis, cum ad portam venissent Ti. ** Tullius[1], et cum[2]
introëuntem C. Antonius insecutus non esset, revertit ad portam et
hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animadvertit, simul
pugionem eduxit et manum eius incidit. Ita refugerunt ad Caesa-
rem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit et nun-
tiavit, quo die equestre proelium factum esset, suo signo perisse ho-
mines XXXV., neque licere castris Cn. Pompeii nuntiare neque di-
cere[3] perisse quemquam. Servus, cuius dominus in Caesaris castris
fuisset, (uxorem[4] et filium in oppido reliquerat) dominum iugula-
vit et ita clam a Caesaris praesidiis in Pompeii castra discessit et in-
dicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Caesar, quae
in oppido ad defendendum compararentur. Ita litteris acceptis cum
in oppidum revertisset[5], qui mittere glandem inscriptam solebant,
insequenti tempore, duo[6] Lusitani fratres transfugae nuntiarunt,
quam Pompeius concionem habuisset: quoniam oppido subsidio non
posset venire, noctu ex adversariorum conspectu se deducerent ad
mare versum: unum respondisse, ut potius ad dimicandum descen-
derent, quam signum fugae ostenderent: eum, qui ita locutus esset,
iugulatum. Eodem tempore tabellarii eius deprehensi, qui ad oppi-
dum veniebant, quorum litteras Caesar oppidanis abiecit[7] et, qui
vitam sibi peteret, iussit turrem ligneam oppidanorum incendere:
id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum; quod difficile erat
factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. Ita fune crure
deligato cum[8] propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem
nocte transfuga nuntiavit Pompeium et Labienum de iugulatione op-
pidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem 19
telorum turris lignea, quae nostra fuisset, ab imo vitium fecit usque
ad tabulatum secundum et tertium. Eodem tempore pro muro pugna-

1) venisset Tib. Tullius 2) quum eum 3) nunciari, neque dici 4) fuisset, uxoremque 5) revertissent 6) tempore duo 7) obiecit 8) Ita ** facturus de ligno quum

runt [1] acerrime et turrim nostram, ut superiorem, incenderunt, idcirco quod ventum oppidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se deiecit et ad nos transiliit dixitque se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Caesarem: illam oppressam et iugulatam. Hoc praeterea tempore tabellae de muro sunt deiectae, in quibus scriptum est inventum: ***L. Munatius*** [2] ***Caesari. Si mihi vitam tribues, quoniam a*** [3] ***Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi praestiti, tali virtute et constantia futurum me in te praestabo.*** Eodem tempore oppidani [4] legati, qui antea exierant, Caesarem adierunt: si sibi vitam concederet, sese insequenti luce [5] oppidum esse dedituros. Quibus respondit se Caesarem esse fidemque praestaturum. Ita ante diem XI. Kal. Martii oppido poti-
20 tus imperator est appellatus. Quod Pompeius ex perfugis cum deditionem oppidi factam esse scisset, castra movit Vcubim versus et circum ea loca castella disposuit et munitionibus se continere coepit. Caesar movit et propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatus unus ex legione vernacula ad nos transfugit et nuntiavit Pompeium oppidanos Vcubenses convocasse eisque ita imperavisse, ut diligentia adhibita perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriae fautores. Hoc praeterito tempore in oppido, quod fuit captum, servus est prensus [6] in cuniculo, quem supra demonstravimus dominum iugulasse: is vivus est combustus. Idemque temporis centuriones loricati VIII. [7] ad Caesarem transfugerunt ex legione vernacula, et equites nostri cum adversariorum equitibus congressi sunt, et saucii aliquot occiderunt levi [8] armatura. Ea nocte speculatores prensi [9] servi III. et unus ex legione vernacula: servi
21 sunt in crucem sublati, militi cervices abscisae. Postero die equites cum levi armatura ex adversariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter XI. equites ad aquatores nostros excucurrerunt, nonnullos interfecerunt, item alios vivos abduxerunt; e quibus [10] capti sunt equites VIII [7]. Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIIII., qui dicebantur esse fautores Caesaris victoriae; reliquos versum [11] oppidum iussit deduci; ex quibus effuge-

1) pugnatum 2) *Minatius* 3) *ab* 4) oppidanorum 5) die 6) prehensus 7) IIX 8) ex levi 9) prehensi 10) abduxerunt. Ex equitibus 11) in

runt CXX. et ad Caesarem venerunt. Hoc praeterito tempore qui in 22
oppido Ategua Bursavonenses [1] capti sunt, legati profecti sunt cum
nostris, uti rem gestam Bursavonensibus [2] referrent, quid sperarent
de Cn. Pompeio, cum viderent hospites iugulari; praeterea multa
scelera ab his [3] fieri, qui praesidii causa ab iis [4] reciperentur. Qui
cum ad oppidum venissent, nostri, qui fuissent equites Romani et
senatores, non sunt ausi introire in oppidum, praeterquam qui eius
civitatis fuissent. Quorum responsis ultro citroque acceptis et reddi-
tis, cum ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi [5]
praesidio insecuti ex aversione legatos iugularunt. Duo reliqui, qui
ex eis fugerunt, Caesari rem gestam detulerunt et speculatores ad
oppidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent legato-
rum responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppi-
danis concursu facto eum, qui legatos iugulasset, lapidare et ei ma-
nus intentare coeperunt: illius opera se perisse. Ita vix periculo libe-
ratus petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Caesarem proficisci:
illi se satisfacturum. Potestate data cum inde esset profectus, prae-
sidio comparato, cum bene magnam manum fecisset et nocturno tem-
pore per fallaciam in oppidum esset receptus, iugulationem magnam
facit principibusque, qui sibi contrarii fuissent, interfectis oppidum
in suam potestatem recepit [6]. Hoc praeterito tempore servi trans-
fugae nuntiaverunt oppidanorum bona vendere, nec cui extra vallum
licere exire, nisi discinctum, idcirco quod [7], ex quo die oppidum
Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere in Baetu-
riam, neque sibi ullam spem victoriae propositam habere; et si qui
ex nostris transfugerint [8], in levem armaturam coniici, eumque non
amplius XVII. [9] accipere. Insequenti tempore Caesar castris castra 23
contulit et brachium ad flumen Salsum ducere coepit. Hic dum in
opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversario-
rum decucurrerunt nec detinentibus nostros [10] multis telis iniectis
complures vulneribus affecere. Hic dum [11], ut ait Ennius, ***nostri
cessere parumper,*** itaque praeter consuetudinem cum a nostris ani-
madversum esset cedere, centuriones ex legione V. flumen transgressi

1) Bursavolenses 2) Bursavolensibus 3) iis 4) his 5) illi de 6) recipit 7) idcircoque 8) transfugerit 9) XVI 10) * nostris 11) tamen

duo restituerunt aciem, acriterque eximia virtute plures cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. Ita cum eis [1]) compar proelium facere coepisset, cum [2]) undique se circumveniri animum advertisset, ingressus [3]) pedem offendit. Huius concidentis viri casu passim audito, cum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiori [4]) loco adversarios ad vallum agere coeperunt. Ita cupidius dum [5]) intra praesidia illorum student caedem facere, a turmis et levi armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti essent. Nam et munitione praesidii ita coangustabantur, ut eques spatio intercluso vix se defendere posset. Ex [6]) utroque genere pugnae complures sunt vulneribus affecti, in quis etiam Clodius Arquitius [7]), inter quos ita comminus est pugnatum, ut ex nostris praeter duos centuriones sit
24 nemo desideratus, gloria se efferentes. Postero die ab Soricaria utrorumque convenere copiae. Nostri brachia ducere coeperunt. Pompeius cum animadverteret castello se excludi Aspavia, quod est ab Vcubi milia passuum V., haec res necessario devocabat, ut ad dimicandum descenderet: neque tamen aequo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo de facto cum utrorumque copiae tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt deiecti [8]) planitie; quae res secundum nostris efficiebat proelium: undique [9]) cedentibus adversariis non parum [10]) magna in caede versabantur; quibus mons, non virtus, saluti fuit; quo subsidio [11]), nisi advesperasset, a paucioribus nostris omni [12]) auxilio privati essent. Nam ceciderunt ex levi armatura CCCXXIIII., ex legionariis CXXXVIII. [13]) praeterquam quorum arma et spolia sunt allata. Ita pridie duorum [14]) centurionum interitio hac adversariorum poena est
25 litata. Insequenti die pari consuetudine cum ad eundem locum eius praesidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto. Nam praeter equites nullo loco aequo se committere audebant. Cum nostri in opere essent, equitum copiae concursus facere coeperunt, simulque

1) is 2) et quum 3) parumper ingressus 4) interiore 5) dum cupidius 6) Ex his 7) Aquitius: 8) deiectique 9) Undique autem 10) adversariis, nostri 11) subsidio tunc, 12) omnique 13) CXXXIIX: 14) II

vociferantibus legionariis, cum locum efflagitarent ut consueti inse-
qui, existimare posses [1] paratissimos esse ad dimicandum. Nostri [2]
ex humili convalle bene longe sunt egressi et planitie iniquiori [3] loco
constiterunt. Illi tamen procul dubio ad congrediendum in aequum
locum non sunt ausi descendere praeter unum Antistium Turpionem,
qui fidens viribus ex adversariis sibi parem esse neminem agitare
coepit. Hic, ut fertur Achillis Memnonisque congressus, Q. Pom-
peius Niger, eques Romanus Italicensis, ex acie nostra ad congre-
diendum progressus [4]. Quoniam ferocitas Antisti [5] omnium mentes
converterat, ab opere ad spectandum acies sunt dispositae. Nam in-
ter bellatores principes dubia erat posita victoria, ut prope videretur
finem bellandi duorum dirimere pugna: ita [6] avidi cupidique sua-
rum quisque partium virorum [7] fautorumque voluntas habebatur.
Quorum virtute alacri, cum ad dimicandum in planitiem se contulis-
sent, [scutorumque laudis insignia praefulgens opus caelatum quo-
rum] pugna [8] esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum
concursum [9], ut supra demonstravimus, levem armaturam [10] prae-
sidii causa non longe ab opere castrorum constituissent [11]. Vt no-
stros equites in receptu, dum ad castra redeunt, adversarii cupidius
sunt insecuti, universi clamore facto impetum dederunt. Ita metu
perterriti, cum in fuga essent, multis amissis in castra se recipiunt.
Caesar ob virtutem turmae Cassianae donavit milia XIII. et praefe- 26
cto torques aureos V. et levi armaturae milia CC [12]. Hoc die A. Bae-
bius et C. Flavius et A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento
prope tecti equos [13] ad Caesarem transfugerunt, qui nuntiaverunt [14]
equites Romanos coniurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, ut
transitionem facerent: servi indicio omnes in custodiam esse conie-
ctos, e quibus occasione capta se transfugisse. Item hoc die litterae
sunt deprehensae, quas mittebat Saonem [15] Cn. Pompeius: *S. V. G.
E. V. Etsi, prout nostra felicitas, ex sententia adversarios adhuc
propulsos habemus, tamen, si aequo loco sui potestatem facerent, cele-*

[1] possent, se [2] dimicandum, nostri [3] iniquiore [4] progressus est. [5] Antistii [6] pugna. Ita [7] * expertorum virorum [8] contulissent, scutorumque laudis insignis praefulgens opus caelatum, quorum * pugna [9] * concessum [10] levis armatura [11] constitisset [12] X. [13] equites [14] nunciarunt [15] Ursaonem

rius, quam vestra opinio fert, bellum confecissem. Sed exercitum
tironem non audent in campum deducere nostrisque adhuc freti prae-
sidiis bellum ducunt. Nam singulas civitates circumsederunt: inde
sibi commeatus capiunt. Quare et civitates nostrarum partium con-
servabo et bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes ani-
mo [1] ***habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu privati ne-***
27 ***cessario ad dimicandum descendent.*** Insequenti tempore, cum no-
stri [2] in opere distenti essent, equites in oliveto, dum lignantur, in-
terfecti sunt aliquot. Servi transfugerunt, qui nuntiaverunt a. d.
III. Nonas [3] Martii proelium ad Soricariam [4] quod factum est, ex
eo tempore metum esse magnum et Attium Varum circum castella
praeesse. Eo die Pompeius castra movit et contra Hispalim in oli-
veto constitit. Caesar priusquam eodem est profectus, luna hora cir-
citer VI. visa est. Ita castris motis Vcubim Pompeius praesidium,
quod reliquit, iussit incenderent et deusto oppido in castra maiora se
reciperent. Insequenti tempore Ventiponte [5] oppidum cum oppu-
gnare coepisset, deditione facta iter fecit in Carrucam, contra [6] Pom-
peium castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra sua praesidia
portas clausisset, incendit; milesque, qui fratrem suum in castris
iugulasset, interceptus est a nostris et fusti percussus. Hinc itinere
facto in campum Mundensem cum esset ventum, castra contra Pom-
28 peium constituit. Sequenti die, cum iter facere Caesar cum copiis
vellet, renuntiatum est a [7] speculatoribus Pompeium de tertia vigilia
in acie stetisse. Hoc nuntio allato vexillum proposuit. Idcirco enim
copias eduxerat, quod Bursavonensium [8] civitati fuissent fautores.
Antea litteras miserat: Caesarem nolle in convallem descendere, quod
maiorem partem exercitus tironem haberet. Hae litterae vehemen-
ter confirmabant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus to-
tum se facere posse existimabat. Etenim et natura loci defendeban-
tur [9] et ipsius oppidi munitione, ubi castra habuit constituta. Nam-
que, ut superius demonstravimus loca excellentia tumulis contineri,
29 intervallum planitie dividi, id [10] quod eo incidit tempore. Planities

[1] *in animo* [2] nostri temere [3] Nonarum [4] Soriciam [5] Ventisponte [6] contraque [7] ab [8] Versaonensium [9] defendebatur [10] contineri; interim nulla planitia dividit. XXIX. Sed ratione nulla placuit taceri id,

inter utraque castra intercedebat, circiter milia passuum V., ut auxilia Pompeii duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi et loci natura. Hinc dirigens proxima planities aequabatur, cuius decursum antecedebat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem; nam palustri et voraginoso solo currens erat ad dextrum. Id quod Caesar [1] cum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planitie in aequum ad dimicandum adversarii procederent. Hoc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, et diei solisque serenitas, ut mirificum et optandum tempus prope ab diis inmortalibus illud tributum esset ad proelium committendum. Nostri laetari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res fortunaeque omnium deducerentur, ut, quicquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt; id quod adversarios existimabamus esse facturos; qui tamen a munitione oppidi [2] longius non audebant procedere, in quo sibi prope murum adversariis [3] constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum aequitas loci adversarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad victoriam, neque tamen illi a sua consuetudine decedebant, ut aut ab excelso loco, aut [4] oppido discederent. Nostri pede presso propius rivum cum appropinquassent, adversarii patrocinari loco iniquo non desinunt. Erat acies XIII. **30**
aquilis constituta, quae lateribus equitatu tegebatur cum levi armatura, milibus [5] VI. Praeterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Nostra praesidia LXXX. cohortibus VIII. milia equitum [6]. Ita cum in extrema planitie iniquum in locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum. Quod cum a Caesare esset animadversum, ne quid temere culpa [7] secus admitteretur, eum locum definire coepit. Quod cum hominum auribus esset obiectum, moleste et acerbe accipiebant se impediri, quo minus proelium conficere possent. Haec mora adversarios alacriores efficiebat, Caesaris copias timore impediri ad committendum proelium. Ita se efferentes iniquo loco sui potestatem efficiebant [8], ut magno tamen periculo accessus eorum habe-

1) dextrum. Et Caesar 2) oppidi mile passibus 3) adversarii proeliandum 4) aut ab 5) armatura milibus 6) cohortibus, et IIX milibus equitum. 7) culpa sua 8) faciebant

retur. Hic decumani [1] suum locum, cornu dextrum, tenebant, sini-
strum tertia et quinta legio, itemque et cetera auxilia equitatus [2]. Proe-
31 lium clamore facto committitur. Hic etsi virtute nostri antecede-
bant, adversarii se [3] loco superiore defendebant acerrime, et ve-
hemens fiebat ab utrisque clamor telorumque missu concursus, sic ut
prope nostri diffiderent victoriae. Congressus enim et clamor, qui-
bus rebus maxime hostis conterretur, in collatu pari erant conditione.
Ita [4] ex utroque genere pugnae cum parem virtutem ad bellandum
contulissent, pilorum missu fixa cumulatur et concidit adversariorum
multitudo. Dextrum, ut demonstravimus, decumanos [5] cornu te-
nuisse; qui etsi erant pauci, tamen propter virtutem magno adversa-
rios timore eorum opera afficiebant, quod a suo loco hostes vehemen-
ter premere coeperunt, ut ad subsidium, ne ab latere nostri occupa-
rent, legio adversariorum traduci [6] coepta sit ad dextrum. Quae
simul est mota, equitatus Caesaris sinistrum cornu premere coepit ita,
uti eximia [7] virtute proelium facere possunt [8], ut locus in acie ad
subsidium veniundi non daretur. Ita cum clamor [9] esset intermixtus
gemitu [10] gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum men-
tes timore praepediebat. Hic, ut ait Ennius, *pes pede premitur,
armis teruntur arma,* adversariosque vehementissime pugnantes no-
stri agere coeperunt; quibus oppidum fuit subsidio. Ita ipsis Libe-
ralibus fusi fugatique non superfuissent, nisi in eum locum confugis-
sent, ex quo erant egressi. In quo proelio ceciderunt milia homi-
num circiter XXX. et si quid amplius, praeterea Labienus, Attius
Varus, quibus occisis utrisque funus est factum, itemque equites Ro-
mani partim ex urbe, partim ex provincia, ad milia III. Nostri
desiderati ad hominum M. partim peditum, partim equitum; saucii
ad D. Adversariorum aquilae sunt ablatae XIII. et signa et fasces
32 praeterea: hos habuit XVII. [11] Ex fuga hac qui [12] oppidum Mun-
dam sibi constituissent praesidium, nostri cogebantur necessario eos
circumvallare. Ex hostium armis pro cespite cadavera collocabantur,

1) Decumani 2) itemque cetera auxilia, et equitatus. 3) se e 4) Itaque 5) Dextrum demonstravimus Decumanos 6) transduci 7) coepit. At ii eximia 8) incipiunt. 9) clamori 10) gemitus 11) fasces. Praeterea duces belli XVII capti sunt. Hos habuit res exitus. 12) quum

scuta et pila pro vallo, insuper [1] occisi et gladii, ut [2] mucrones et capita hominum ordinata ad oppidum conversa universa hostium timorem virtutisque insignia proposita [3] viderent et vallo circumcluderentur adversarii. Ita [4] Galli tragulis iaculisque oppidum ex hostium cadaveribus [5] circumplexi oppugnare coeperunt. Ex hoc proelio Valerius adolescens Cordubam cum paucis equitibus fugit, Sexto Pompeio, qui Cordubae fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites secum habuit [6], quod habuit pecuniae secum [7], eis distribuit et oppidanis dixit se de pace ad Caesarem proficisci, et secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius [8] cum equitibus paucis nonnullisque peditibus ad navale praesidium parte altera Carteiam contendit, quod oppidum abest a Corduba milia passuum CLXX. Quo cum ad octavum miliarium venisset, P. Calvitius, qui castris antea Pompeii praepositus esset, eius verbis nuntium mittit: cum minus belle haberet, ut mitterent lecticam, qua in oppidum deferri possit. Litteris missis Pompeius Carteiam defertur. Qui illarum partium fautores essent, conveniunt in domum, quo erat delatus; qui arbitrati sunt clanculum venisse [9], ut ab eo, quae vellent [10], de bello requirerent. Cum frequentia convenisset, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit. Caesar ex proelio [11] munitione circumdata 33
Cordubam venit. Qui ex caede eo refugerant, pontem occupaverunt. Eo cum ventum esset [12], conviciari coeperunt: nos ex proelio paucos superesse: quo fugeremus [13]? Ita pugnare coeperunt de ponte. Caesar flumen traiecit [14] et castra posuit. Scapula, totius seditionis, familiae [15] et libertinorum caput, ex proelio Cordubam cum venisset, familiam et libertos convocavit, pyram sibi exstruxit, coenam afferri quam optimam [16] imperavit, item optimis insternendum vestimentis; pecuniam et argentum in praesentia familiae donavit. Ipse de tempore coenare [17], resinam et nardum identidem sibi infundit. Ita novissimo tempore servum iussit et libertum, qui fuisset eius concubinus, alterum se iugulare, alterum pyram incendere.

[1] * insuper [2] et [3] * proposita [4] adversarii * ita [5] cadaveribus sunt [6] secum habuit om. [7] pecuniae secum habuit [8] Pompejus autem [9] (qui arb. s. cl. venisse) [10] vellet [11] proelio Munda [12] Quum eo esset ventum [13] confugeremus? [14] transiecit [15] seditionis familiae [16] opimam [17] coenavit

34 Oppidani autem, simul Caesar castra contra oppidum posuit, discordare coeperunt usque eo, ut clamor in castra nostra perveniret fere inter Caesarianos et inter Pompeianos. Erant hic legiones, quae ex perfugis conscriptae, partim oppidanorum servi, qui erant a Sexto Pompeio manumissi, qui [1] in Caesaris adventum descendere coeperunt. Legio XIII. oppidum defendere coepit. Nam cum iam repugnarent, turres ex parte et murum occuparunt. Denuo legatos ad Caesarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animadverterent homines fugitivi, oppidum incendere coeperunt; qui superati a nostris sunt interfecti hominum milia XXII. praeterquam extra murum qui perierunt. Ita Caesar oppido potitus. Dum hic detinetur, ex proelio quos circummunitos superius demonstravimus, eruptionem fecerunt et bene multis interfectis in oppidum sunt
35 redacti. Caesar Hispalim cum contendisset, legati deprecatum venerunt. Ita cum oppidum sese tueri dixisset, Caninium legatum cum praesidio intromittit, ipse castra ad oppidum ponit. Erat bene magnum intra Pompeianarum partium praesidium, quod Caesaris praesidium receptum indignaretur, clam quendam Philonem, illum, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam praesidia Lusitaniam proficiscitur et Caecilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lennium [2] convenit, qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus [3] Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur: praesidium, vigiles [4]
36 iugulant, portas praecludunt, de integro pugnare coeperunt. Dum haec geruntur, legati Carteienses renuntiaverunt [5], quod Pompeium in potestatem haberent: quod ante Caesari portas praeclusissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispali pugnare nullo tempore desistebant. Quod Caesar cum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditi incenderent et moenia delerent, ita consilio habito noctu patitur Lusitanos eruptionem facere, id quod consulto non existimabant fieri. Ita erumpendo naves, quae ad Baetim flumen fuissent, incendunt. Nostri dum incendio detinentur, illi profugiunt et ab equitibus conciduntur. Quo facto oppido recuperato Astam iter facere coepit; ex

[1] tunc [2] Lenium [3] Rursus in [4] vigilesque [5] renunciarunt

qua civitate legati ad deditionem venerunt; Mundensesque, qui ex proelio in oppidum confugerant, cum diutius circumsederentur [1]), bene multi deditionem faciunt, et cum essent in legionem distributi, coniurant inter sese [2]), ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent, illi caedem in castris administrarent. Hac re cognita insequenti nocte vigilia tertia tessera data extra vallum omnes
sunt concisi. Carteienses [3]), dum Caesar in itinere reliqua oppida 37
oppugnat, propter Pompeium dissentire coeperunt. Pars erat, quae legatos ad Caesarem miserat, pars, qua [4]) Pompeianarum partium fautores essent. Seditione concitata portas occupant. Caedes fit magna. Saucius Pompeius naves XX. occupat longas et profugit. Didius, qui Gadi [5]) classi praefuisset, ad quem simul nuntius allatus est, confestim sequi coepit; partim peditatus et equitatus ad persequendum celeriter iter faciebant, item quarto die navigatione confecta consequentes. Quod [6]) imparati a Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves in-
cendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit et locum 38
quendam munitum natura occupat. Equites et cohortes, quae ad persequendum missae essent, speculatoribus ante missis certiores fiunt, diem et noctem iter faciunt. Pompeius humero et sinistro crure vehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset; quae res maxime impediebat. Ita lectica ad turrem [7]), qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, cum [8]) Caesaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatu cohortibusque circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter suum praesidium [9]) fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura [10]) ceperat sibi Pompeius, quem vix [11]) magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possunt. Subeunt [12]) in adventu nostri, depelluntur [13]) telis. Quibus cedentibus cupidius insequebantur adversarii et confestim tardabant ab accessu. Hoc saepius facto animadvertebatur nostro magno id fieri periculo. Opere

[1]) circumsiderentur [2]) se [3]) Cartejenses duces [4]) qui [5]) Gadis [6]) faciebant. Item IV die navigatione confecta consequitur eos; quod [7]) lectica a turre [8]) quum a [9]) propter suos a nostro praesidio [10]) natura, quem [11]) Pompejus, quamvis [12]) possent, subeunt: [13]) nostri depelluntur

circummunire instituit. Pari autem et celeri festinatione circummu-
nitiones iugo [1] dirigunt, ut aequo pede cum adversariis congredi pos-
sent. A quibus cum animadversum esset, fuga sibi praesidium ca-
39 piunt. Pompeius, ut supra demonstravimus, saucius et intorto talo
idcirco tardabatur ad fugiendum itemque propter loci difficultatem
neque equo neque vehiculo saluti suae praesidium parare poterat.
Caedes a nostris undique administrabatur. Exclusa munitione amis-
sisque auxiliis ad convallem atque [2] exesum locum [3] in speluncam
Pompeius se occultare coepit, ut a nostris non facile inveniretur, nisi
captivorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Caesar Gadibus fuis-
set, Hispalim pridie Idus Aprilis caput allatum et populo datum est
40 in conspectu [4]. Interfecto Cn. Pompeio adolescente Didius, quem
supra demonstravimus, illa affectus laetitia proximo se recepit ca-
stello nonnullasque naves ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui
ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt et bene magna
manu comparata ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat dili-
gentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter
eorum crebras excursiones eliciebatur, et sic prope quotidianis pugnis
insidias ponunt et tripartito signa distribuunt. Erant parati qui na-
ves incenderent, incensisque qui praesidium [5] repeterent [6], ii sic dis-
positi erant, ut a nullo conspectu [7] omnium ad pugnam contende-
rent. Ita cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum
copiis, signum a Lusitanis tollitur, naves incenduntur; simulque qui
in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones
dum persequuntur, a tergo insidiae clamore sublato circumveniunt.
Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur; nonnulli
ea pugna scaphas, quae ad litus fuerant, occupant; item complures
nando ad naves, quae in salo fuerunt, se recipiunt. Anchoris subla-
tis pelagus remis petere coeperunt; quae res eorum vitae subsidio
fuit. Lusitani praeda potiuntur. Caesar Gadibus rursus ad Hispalim
41 recurrit. Fabius Maximus, quem [8] ad Mundam praesidium oppu-
gnandum reliquerat, operibus assiduis hostes circumsepsit. Interclusi

1) in iugo 2) administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxiliis. Ad convallem autem atque 3) locum, ut 4) conspectum 5) subsidium 6) repeterent: 7) conspecti 8) quem ipse

inter se decernunt, facta caede bene magna eruptionem 1) faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non praetermittunt et reliquos vivos capiunt, XIIII milia, ac deinde Vrsaonem proficiscuntur, quod oppidum magna munitione continebatur, sic ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura aditus ad oppugnandum hostem appeteret 2). Huc accedebat, ut aqua praeterquam in ipso oppido 3) circumcirca nusquam reperiretur propius milia passuum VIII. 4), quae res magno erat adiumento oppidanis. Tum praeterea accedebat, ut agger materiesque, unde solitae sunt turres agi, propius milia passuum VI. non reperiebantur. Ac Pompeius, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum succisam intro congessit. Ita necessario deducebantur nostri, ut a Munda,
quod 5) proxime ceperant, materiem illo deportarent. Dum haec ad 42
Mundam geruntur et Vrsaonem, Caesar, ad Hispalim cum Gadibus 6) se recepisset, insequenti die concione advocata commemorat: Initio quaesturae suae eam provinciam ex omnibus provinciis peculiarem sibi constituisse et, quae potuisset, eo tempore beneficia largitum esse; insequenti praetura ampliato honore vectigalia, quae Metellus imposuisset, a senatu petisse, et ea pecunia 7) provinciam liberasse, simulque patrocinio suscepto multis legationibus ab se in senatum inductis simul publicis privatisque causis 8) multorum inimicitiis susceptis defendisse, suo item in consulatu absentem, quae potuisset, commoda provinciae tribuisse: eorum omnium commodorum 9) et immemores et ingratos in se et in populum Romanum hoc bello et 10) praeterito tempore cognosse. *Vos iure gentium civiumque 11) Romanorum institutis cognitis more barbarorum populi Romani magistratibus sacrosanctis manus semel et saepius attulistis et luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere voluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desitae populi Romani in hac provincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro*

1) reliquerat operibus adsiduis, hostesque circum sese interclusi, inter se decernere, facta caede bene magna, ** eruptionem 2) natura editus, ad obpugnandum hostem abverteret 3) oppido Munda 4) IIX 5) quam 6) Caesar, quum a Gadibus ad Hispalim 7) *et eis pecuniis* 8) *publicas privatasque caussas* 9) *commodorum esse* 10) *et in* 11) *et civium*

beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuistis. Privatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a vobis receptus fasces imperiumque sibi arripuit; multis interfectis civibus auxilia contra populum Romanum comparavit; agros provinciamque vestro impulsu depopulavit. In quo vos victores existimabatis? An me deleto non animadvertebatis 1) *decem habere legiones populum Romanum, quae non solum vobis obsistere, sed etiam coelum diruere possent? Quarum laudibus et virtute totus in orbe terrarum mundus exultat* 2).

1) *animum advertebatis* 2) *virtute* *** Desunt reliqua.

Sequitur ut, cuius rei causa hic libellus editus est, diem praeclarum, FRIDERICI GVILELMI Regis, quem deus Borussiae propitius servet, natalem ab universitate litterarum Vratislaviensi celebrandum indicamus. Orationem solennem habebit Vir clarissimus, *Julius Ambrosch*, Phil. D. et P. P. E. idemque nomina renuntiabit eorum, qui ex certamine litterario munificentia Regis ornato victores prodierint. Quibus rebus hora locoque solenni peragendis extraordinarium commissarium Regis et curatorem Academiae excellentissimum, proceres civitatis, qui in hac urbe degunt, gravissimos, commilitones generosissimos, ut interesse velint, ea, qua par est, observantia rogamus, invitamus.

Scriptum Vratislaviae m. Iulio a. MDCCCXXXVII.
